

műút

alexandrinusokon ringatózunk / lunáris poétika /
Múltjövő, homályon át / Mindenjám bor, természetes
és enyhe / az ideális kívülálló alakja / szemérmeskedő
szemérmegtlenességben / megostromol a semmi /
megáll a vétekszámoló

műt

3 szénírás	Krusovszky Dénes: Spirál/Ünnep
8 szénírás	Bodor Ádám: Millu
16 szénírás	Aczél Géza: (szino)lira — torzósódr (áramfejlesztő; áramlat)
18 szénírás	Egressy Zoltán: Boldog babák; Ami történt
21 szénírás	Telléry Márton: Sci-fi
24 szénírás	Pollágh Péter: Titti
26 szénírás	Schneider Éva: Gerda Taro; Elasztán
28 szénírás	Kószó Ádám: béke téren
30 szénírás	Ferentz Anna-Kata: Csapó; Subway Surf
32 szénírás	Szolcsányi Ákos: -3-; -21-; (álom); (álom)
34 szénírás	Hidas Judit: Verseny
40 képzőművészet	Kishonthy Zsolt: Egy guru Miskolcon — Seres László képei a Műútban
45 képzőművészet	Seres László: Válaszok
46 színház	Moklovsky Réka: „Dicsőséget a könyvtárosnak!”
52 twin peaks	Sipos Balázs: Múlt jövő, homályon át (David Lynch Twin Peaks című sorozatának harmadik évadáról)
62 filozófia	Bernáth László: A filozófia sikeres kudarca (Tózsér János: Az igazság pillanatai. Esszé a filozófiai megismerés sikertelenségéről)
66 interjú	„Minden nő, akinek fej van a nyakán, feminista” — Kelemen Pál interjúja Ingrid Krügerrel
77 kritika	Hermann Veronika: Ki beszél, amikor én szólok hozzád? (Zsadányi Edit: Bazsali, rezedo, kisaszonycipő: Kulturális másság feminista kritikai értelmezésben)
79 kritika	Balogh Gergő: Kritika egy kritikai kiadásról (József Attila összes tanulmánya és cikke. 1930–1937)
84 kritika	Fazekas Júlia: Azért érdekel, mert Jókai írta? (A kispróza nagymestere. Tanulmányok Jókai Mór novellisztikájáról)
87 kritika	Márton László: Az exhumálás poézise (Andreas Gryphiusról)
90 kritika	Bazsányi Sándor: Szemérmertlenség — avagy autoimmunenciáig automatizálódott autoreferens autizmus (Tolnai Ottó: Szemérmekészerek. A két steril pohár)
93 kritika	Csécsei Dorottya: Tülvilági tekintetek — a hétköznapiak lunáris poétikája (Kali Ágnes: Ópia)
95 kritika	Mosa Diána: A kulturális biodiverzitás költője (Vajna Ádám: Oda)
98 kritika	Gregor Lilla: Az ingerszegély keresése (Balaskó Ákos: Tejsav)
100 kritika	Szabó Gábor: A hamiskártyás lapjai (Jorge Luis Borges: Jól fésült mennydörgés)
104 kritika	Zsellér Anna: Szatirikus kötélánc a Titokzatos felett (Daniel Kehlmann: Tyll)
109 képregény	Oravecz Gergely: Shadowplay (Joy Division); A Short Term Effect (The Cure)

2019069

GREGOR Lilla

Az ingerszegély keresése*

(Balaskó Ákos:
Tejsav,
Magvető,
2018)

A Magvető kiadó 2016-ban útnak indított *időmérték*-sorozatában a kötetek kezdő lapjain, még a szerző és a cím könyvön belüli első megjelenése előtt mindig szerepel egy teljes oldalas fénykép a szerzőről. Az apró könyvhöz képest hatalmas, gyakran a költő arcát a bőrhibáig közelről mutató fotók mintha azt súgnák: indul az utazás az itt látható ember gondolatai közé. Nemrég Géczi János más könyvsorozatok kapcsán hívta fel a figyelmet arra, hogy a szövegek előtt feltűnő portré a szerző és a szerkesztők által kialakított „álca”, „szerep”, olyan „kulturális termék”, amely a médiumokban vagy azok számára jön létre.¹ Épp így javasolhat hiányos képet a szerzői interjúkban a kötethez adott értelmezési iránymutatás is, mégis ezzel a fajta, a szerzői intenciókat központba állító szemlélettel állhat összefüggésben, hogy a korábbi kritikák Balaskó Ákos nyilvános megszólalásait követve a *Tejsav* című kötet fő tematikus-motivikus szervezővelként a kiegészítést emelték ki.² Az első, *fékszmj* című ciklus verseiben így értelmeződhetnek a többnyire alvászavarokkal küzdő, munkájukba és hétköznapijaikba befásult megszólalók (*Szürkület*, *D3bug*). Különösen feltűnő a megszokással összefüggő érdeklenség azokban az esetekben, ahol extrémnek tűnő helyzetekben mutatkozik meg: a NY Times fotóriportere kíváncsi, amíg egy keselyű megtámadja az éhező kisgyereket, közben „kóros nyugalom ül a szemében”. (*Tükörreflex*) Úgy gondolom azonban, hogy a kiegészítés felmutatásánál többre is vállalkozik a *Tejsav*.

A közöny tapasztalata a későbbi ciklusokban is visszatér, az *Út bőr alá* megszólítottjára így „nehezül / a döbbenet lappangó hiánya”, ugyanakkor rámutat a vers, hogy a megszokás és a megismerés közel sem egyezik, sőt mintha éppen egymás ellentéteiként mutatkoznának meg: „Akkor már valamelyest megszokod, / beléd is épül az újabb útvonal. Vagy inkább / ugyanúgy válik félidegenné minden egyébbel.” Az éveken keresztül ismétlődő érzet, a megszólítottat követő ételhordók illata ismeretlenül válik megszokottá, valami olyanként, „amit tudhatnál, de mégsem”; belsővé válik, érzéki tapasztalattá („[a] gerincben érezni, valaki a lépteidbe lép. / És mikor követni kezd, mindig elfog az éhség”), de nincs megértve vagy megmagyarázva.

Épp ezért lehet akkora tétje azoknak a momentumoknak, ahol egy-egy vers az emberi testet és az azzal kapcsolatos folyamatokat mikroszintre lebontva igyekszik értelmezni, ezzel mintegy megoldást keresve az ismeretlenség unalmára. A versekben

megadott tudományos magyarázatokkal pedig gyakran valóban sikerül felszámolni a fásultságot, a megszokás hiánya okozta vákuumba azonban ilyenkor általában a rémület vagy a zavar lép. Hiába tehát a magyarázat, hogy „[a]rra riadni, hogy orron-szájon rettegés ömlik / a tüdőbe, és nem mozdul egyetlen porcikád sem”, pusztán abból fakad, hogy „éber bétahullámok törtek / a mélyalvás utolsó részletébe” (*Bétabomlás*), és hiába tudja a beszélő „odaolvadt / szemekkel” végignézni a hamvasztást, „mikor csak vadidegenek vagy / beteg emberek képesek erre” (*Búcsú-kémia*), az alvásnak és a test égésének részletes biológiai leírása, a magyarázásnak ez a módszere nem jelent megoldást. A test részekre bontásának másik alapvető megközelítése a kötetben egy olyan metaforizáló tekintet működtetése, amelyen keresztül a leírt emberek „szeme felütött tojás” (*Karfiol*), „felkarbőre megindult löszfal, [...] [ö]le csupa pogácsamorzsa”. (*Otthon*)

Az emberiben működő biológiai történések bemutatása és az emberi lény dezantropomorfizációja párhuzamos a mindenkori beszélőnek azokkal az önreflexiót célzó próbálkozásaival, amelyek során önmagát kívülről szemlélve igyekszik rálátni a benne játszódó folyamatokra. Amíg a *Bétabomlás*ban az „ideiglenes biokémiai diszfunkció” tudatának ellenére „a rémület [...] leolvasztja a bőrt, a húst”, a *Búcsú-kémia* zárata a beszélő „mély, őszinte zavar”-a ellenére azt állítja, „[e]z itt körülöttünk csakis öröm lehet, semmi más”. Gyakori eszköze a kötet szövegeinek a megismerés ilyesfajta, távolítással (például önmegszólítással vagy a vers alanyának harmadik személyként való megjelenítésével — *Lárvabáb*, *Út bőr alá*), szélsőséges közelítéssel (*Honvágy*, *Bétabomlás*) vagy a bármiféle (nyelvtani) alany hiányával (*Tincshasadás*) személytelenített leírás, illetve a beszélő kivonása a közös tudás és tapasztalatok teréből az „azt mondják” fordulat újra és újra visszatérő használatával (*D3bug*, *Árva*, *Békefalu* stb.).

A kötet sok verse mintha kódfejtő olvasást várna el a befogadótól, olykor a címben vagy a zárósorokban megadva a „megfejtést”, ezzel adott esetben kizárva a többirányú interpretáció lehetőségét. Ilyen a *Karúszók* végén a helyzetet túlmagyarázó „víz felé fordított toloszék magánya”, vagy az olyan verscímek, mint a *Testtáj* és a *Stockholm retro*. Akadnak azonban a beszédhelyzetek megfejthetőségét kimozdító, a nézőpont összezavarását okozó záratok, amelyek szintén a személyesség kiiktatásának alkalmi lehetnek. Jól ellenpontoszák a megfejtés olvasásmód elvárását azok a versek, ahol a zárlat újrakontextualizálja a korábbi sorokat, vagy éppen hirtelen mozdulattal felcseréli a megfigyelt és a megfigyelő pozícióját. A *Tükörreflex* fényképészének érzéketlen kötelességtudatát — „Ez a munkám. Ezért fizetnek.” — így élezi ki az utolsó sor nézőpontváltása, ahol mintha az addig a fényképezőgép lencséjén keresztül megfigyelt gyerek visszanézne a ko-

* A kritika megírásához hozzájárult a debreceni Alföld Stúdió decemberi ülésén folytatott beszélgetés.

¹ Géczi János: *Nyilvános arcok*, Élet és Irodalom, 2019. jan. 25.

² Például: PATÁKY Adrienn: *A boldogság fojtogató diszfunkciója*, Élet és Irodalom, 2018. okt. 12. vagy BÖDÉCS László: *Túlzott izommunka*, Art7, 2018. 10. 02.; elérhető: <https://art7.hu/irodalom/balasko-akos-tejsav/>.

bi beszélőre: „Várja, hogy a csigolyáim átszakítsák a bűnfekete bőr.” Innen olvasva pedig már az előző sor cselekvője is elbontatlanodik, nem tudjuk, kinek ül „kóros nyugalom [...] a szemében”: a riporternek, a NY Times magazinnak, a keselyűnek vagy a gyerekek — ahol mind a négy esetben utalhat a kóros nyugalomra a nyugalomnak az adott helyzetben (életveszély/vadászat) nem helyénvaló voltára, ezzel egyrészt ismét a kiégés témaköréhez kapcsolódva, másrészt megkérdőjelezve a vers addigi nézőpontjának érvényességét. Hasonló módon vonja vissza a *Bűcsükémia* utolsó mondata („Ez itt körülöttünk csakis öröm lehet, semmi más.”) a beszélő feltételezett érzelmeit rámutatva arra a gyakorlatra, hogy a versek a helyzetek részletes leírásával mintha felrajzolnák az aktuális én érzéseit, ugyanakkor ez valójában legfeljebb az érzetek szintjéig érvényes (például olvashatjuk a „menzakonyhák és alumíniumillatár” — *Út bőr alá*), a legtöbb esetben pedig megmaradnak a szövegek a külső leírásnál.

A külsődleges magyarázatok között található olyan, amely mintha mégis sikeresen fejtené meg az elébe kitűzött titkot: a honvágy egyszerűen egy fehérjének, a Föld mágneses mezejének és a fizika törvényeinek az összjátéka, azoknak köszönhető. (Honvágy) És mintha ez a teljes indoklást adó vers ki is mozdítaná a vándormadarak ismétlődő útját a megszokásból, az unalomból, azonban más szövegekkel együtt rá is mutat: ilyen kimozdulás csak állatoknál lehetséges, sőt azok mintha lényegük szerint nem lennének kiteve a beletörődöttség olyan fájó és nemkívánatos típusának, amelynek az emberek igen: amíg az emberek között az „éhez / apakomplexus [...] emlékekre élvez”, és a „fásultság szétszéledése / a nyugalom maga” (Árva), addig ezzel erős kontrasztban a „békésen ívó halrajok” egy emberektől megszabadított városrészben a kagylókkal és „ringatózó hínárcsomók”-kal együtt fokozzák a táj derűjét. (Vízhatlan)

Az emberi test mikrosztintú vizsgálata és részeire (vagy fel-tételezett részeire: karfiolorósákra, grízre, egy felscévélt drót-fonatot dobja rá, üvegyapottmezőkre — Karfiol, Grízángyal, Győzelem, Lárvaabáb) bontása tükörképe az épített környezet antropolomorfitizációjának: „a falu viseltes, rúzsfoltos fogor” (*Bé-antropomorfizációjának*: „a falu viseltes, rúzsfoltos fogor”) (*Az anya-hefalu*). „[a] konyhafalon egyre sűrűsödő anyajegyek”. (*Az anya-jegyek helye*) De ahogy megfigyelt és megfigyelő, úgy hasonlító és hasonlítot viszonyát is felcseréli olykor a záró sorok: a város, és hasonlított viszonyát is felcseréli olykor a záró sorok: a város, és hasonlóan alakulnak ki párhuzamok a lakásbeli és az em-szonlóképpen alakulnak ki párhuzamok a lakásbeli és az em-szonlóképpen alakulnak ki párhuzamok a lakásbeli és az em-

a testi, ahogy azt már a vers címe (*Tesztáj*) is előre jelzi. Ha-a testi, ahogy azt már a vers címe (*Tesztáj*) is előre jelzi. Ha-a testi, ahogy azt már a vers címe (*Tesztáj*) is előre jelzi. Ha-

berit (leggyakorban női) test között: „[v]an egy szoba, ami az-berit (leggyakorban női) test között: „[v]an egy szoba, ami az-berit (leggyakorban női) test között: „[v]an egy szoba, ami az-

arcod belülről” (*Mindenkorban*), „azt motyogta, hogy de hát ez-arcod belülről” (*Mindenkorban*), „azt motyogta, hogy de hát ez-arcod belülről” (*Mindenkorban*), „azt motyogta, hogy de hát ez-

ő maga [...], tejfölösdobozokban gyújtott csirkecsont”. (*Loma-lan*) „Kibontogatam a repedést, azért csak nőkhoz nyúltam így”

— olvasható a *Győzelem* című versben, ahol a megszokás folya-matának eddigi negatív előjele is megkérdezőjeleződik, „hónapok alatt vált unalmassá az ólmos rettegés utóérése annyira, / hogy átrendezük a harmadik szobát”; az analóm így az otthonterem-tés lehetőségével is összekapcsolódik.

Balaskó Akos

m

Még az otthontermelésben is alapvető tapasztalat azonban „az utánuk omló hirtelen csönd” (*Győzelem*), egyfajta hiányérzet, amely akár a szavakban szereplő betűkig is elhathat; amikor a „rothadó barázdaközök” után néhány sorral „rohadó rizsföldek” szerepelnek, mintha a versben megképzett rothadás a szóalakokból is elbomlasztana egy-egy részletet. (*Békefalu*) A hiányérzet el-
lenpontozásának tűnhet első olvasatra a versekben a hapax legomenonok túlsorduló alkalmazása. És bár a hiányt nem tapasztja be a megszokás érzetét növelő temérdek — és ettől gyakran erőltetettnek ható — „rozsdasorompó”, „grízangyal”, „kanapémagány” és „zátonycsigolya” (*Implant*, *Grízangyal*, *Hangszálcsomók*, *Szírtcsont*), utánuk már az eddig is létező összetett szavak, mint a „foghíjtelek” (*Út bőr alá*) vagy a kötetcímadó *Tejsav*, de akár az olyan, alapvetően nem összetett szavak, mint a „tűrés” is többfajta értelmezést nyerhetnek („betonig lóg belőlük a tűrésben rekedtek / közönytekintete” — *Ünnap*). A nem a versek által alkotott szavak kikényszerített újként olvasása rámutathat egyfelől

arra, hogyan válhat magától értetődővé, amit egykor meglepetésként éreztünk és viszont, végső soron pedig így a szóalkotások túlkapásai is betagozódnak a kötet azon törekvésebe, hogy nyelvi szinten is megmutassa a megszokás ellen tett próbálkozások fokozatos ellehetetlenedését. A *Tejiv* ciklusai külön-külön, csakúgy mint a kötet egésze, olyan egységességet mutatnak, ami — még ha olykor az olvasó el is unja, hogy megint ugyanarról van szó, sőt talán éppen akkor leginkább — létrehozza a tapasztalatot, amiről beszél.

SZABÓ Gábor

A hamis-kártyás lapjai

(Jorge Luis Borges: *Jól fésült mennydörgés — Összegyűjtött novellák, Jelenkor, 2018*)

Egy olyasféle megállapítás, mely szerint XY valamely korszak, vagy éppenséggel a teljes világirodalom egyik legjelentősebb alkotója, alighanem inkább az értelmezői lelkesedésről, mintsem a hatástörténeti változásokat is figyelembe vevő szemléletről tudósít. Többek között épp Borges életműve az, amely folyamatosan szembesíti olvasóit a nyelvi univerzum működését illető szemléletmódok viszonylagosságával, értékítéleteink számtalan szempontból esetleges bizonytalanságával, illetőleg a folyamat-szerűségek logikai rendjének konstruált és illuzórikus mivoltával. Ezzel együtt — és azt hiszem, ugyancsak Borges szellemében — vélem úgy, hogy Jorge Luis Borges a XX. századi világirodalom egyik legjelentősebb szerzője, akinek életműve szinte beláthatatlan módon termékenyítette meg a kultúra legkülönbözőbb rétegeit. Éppen ezért adhat alkalmat az örömről, hogy a Borges-életmű hazai megismertetésében kiemelkedő szerepet játszó Scholz László szerkesztésében (és részben fordításában) *Jól fésült mennydörgés* címen a *Jelenkor* kiadta az argentin szerző összegyűjtött novelláit — az egyes kötetek megjelenéséhez kapcsolt elő- és utószavakkal —, kibővírtve a NYT-ban 1970-ben megjelent *Onéletrajzi jegyzetekkel*. A Borges iránt érdeklődő ol-

vasók tulajdonképpen nem panaszkodhatnak, hiszen a magyar könyvkiadás időről időre újabb válogatásokat jelent meg a hatalmas életműből — legutóbb is épp Scholz László szerkesztésében látott például napvilágot az Európánál egy vers-próza-esszé-válogatás *Az első magyar költőhöz* címen 2015-ben, és egy évtizede szintén az Európa gondozta a mindeddig legteljesebb, többkötetes magyar életműkiadást is.

Borges igazi népszerűsége Magyarországon ugyanakkor inkább a rendszerváltás utáni évekre tehető, aminek részben talán irodalomszociológiai okai is lehetnek. A politikai változásokkal együtt ugyanis erőteljesen megváltozott az irodalom fogalmával, szerepével, funkciójával és működésével kapcsolatos elképzelések köre, és az évtizedeken át kötelezőként elfogadott — némi leegyszerűsítéssel — „üzenetközpontú” irodalomkoncepció helyett — az ellenkező oldalra lendülő inga mintájára — egyszerre minden szöveggé változott, s a mű az uralhatatlan sokértelműség plurális felhőjébe burkolózott. A jelentés uralma alóli felszabadulás felett érzett mámor éveiben a magyar irodalmi gondolkodásban (talán túlságosan is) gyorsan beépülő irodalomelméleti iskolák számára Borges szövegei pedig e tekintetben remek illusztratív erővel bírtak. A „nyelvi alávetettség”, a „halasztódó jelentés”, az „önreflexivitás”, a „jelölők játéka” vagy a „fogalmi relativizmus” stb. új igazságokat hirdető terminusai egy olyan elméleti keretet hoztak létre és tettek mainstreammá, amelyen belül Borges írásai valóban kitüntetett szereppel bírtak. Borges árfolyamának bizonyos fokú hazai csökkenése — megint egyszerűsítve, nyilván — ismét megközelíthető olyan szomorú politikai és kulturális változások felől, melyek nyomán (melyekkel szemben) az irodalom(tudomány) önértelmezése ismét változni látszik, és bizonyos etikai imperatívuszok, ideológiai tétek és emancipatorikus vállalások hordozójaként és közvetítőjeként igyekszik látni és láttatni magát. Ebben az irodalmi (irodalompolitikai) térben pedig Borges írásai viszont vajmi kevés mozgósító erővel bírnak.

Ettől eltekintve is érdekes kérdés, hogy Borges alapvetően nyitott, liberális (azaz szabadelvű), a megismerés és a kritika végtelen szabadságát és kötelességét reprezentáló szövegei a posztmodern után bekövetkező konzervatív-populista világtrend kulturális mezőin mennyiben képesek túlélni eme változásokat. Borges életművében egyébként csaknem mindenki megtalálhatja a maga ízlésének és elméleti elkötelezettségének megnyugtató igazolását (vagy annak csalóka látszatát, hogy a *Babeli könyvtár* egy idevágó megjegyzését idézzem). John Barth 1967-ben (*The Literature of Exhaustion*) például a posztmodern éra beköszöntének előhírnökeként ünnepelte az argentin szerzőt, akit aztán 1986-ban (*A Few Words about Minimalism*) az akkoriban tért hódító minimalizmus nagy öregjeként nevez meg. De találunk az elképesztő terjedelmű Borges-értelmezések közt nem egy olyat, amely az életmű kabbalista elköteleződését emeli ki, és olyat is szép számmal, amely annak dekonstruktivista tendenciáit véli jellemzőnek. Egyes szakirodalmak az életmű metafizikai hagyományba történő beíródását tartják meghatározónak, míg